

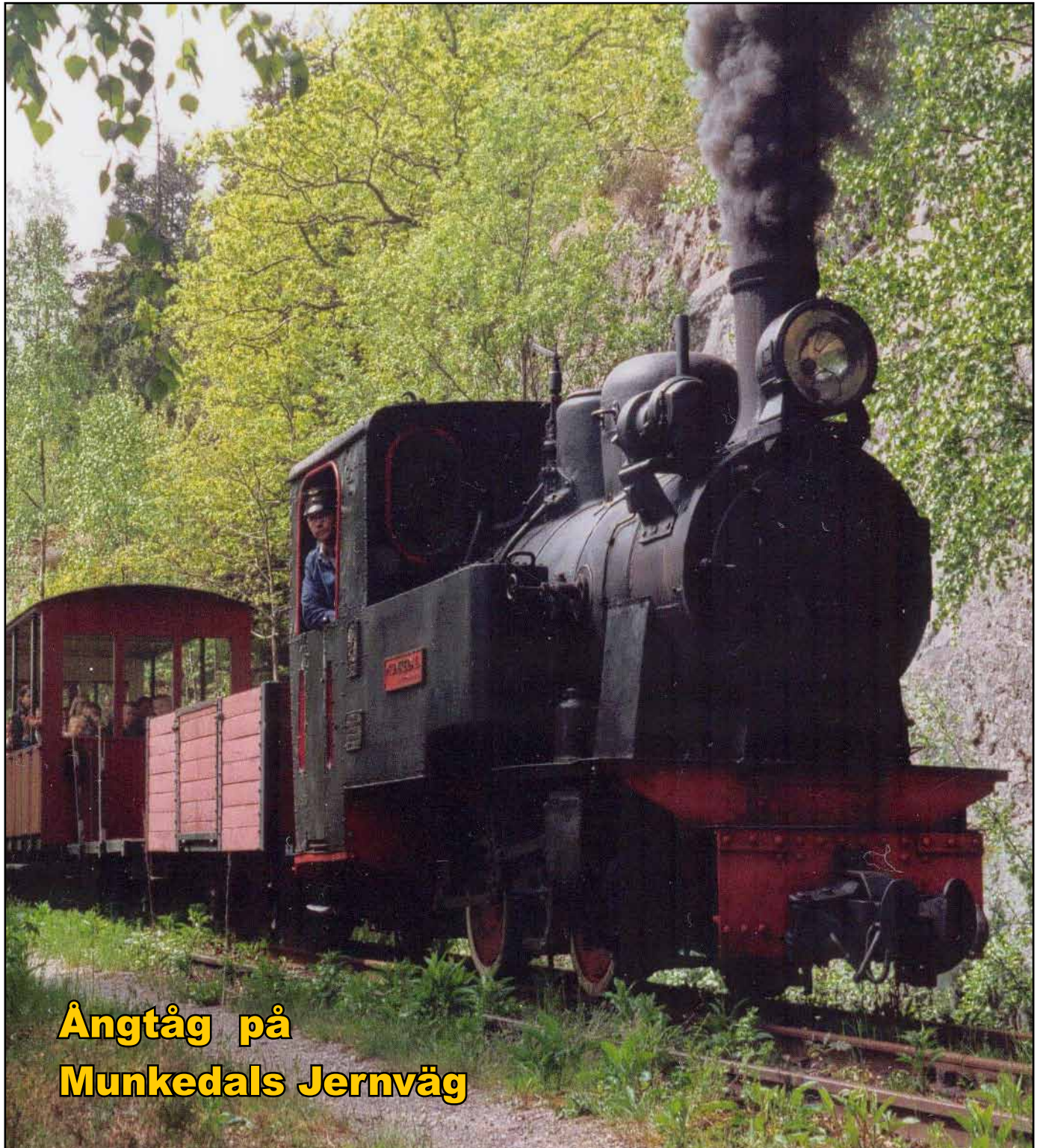
Nyhetsbrev från

NAV-industrihistoria och arbetslivsmuseer i Väst

Nummer 3

augusti 2020

info@navivast.se

**Ångtåg på
Munkedals Jernväg**

Ordföranden har ordet

Just nu lyser solen utanför fönstret och det var ljumma vindar när jag tog min dagliga promenad. Världen är fortfarande litet uppochnervänd och jag tror alla längtar efter omsvängningen som återställer allt till normalt. Eller är det så att ”hålla avstånd” är det nya normala?!

Det vet vi inte än, kanske inte ens under 2020 kommer vi att få veta det, men jag hoppas och tror att det kommer. Tills dess får vi kämpa på; hålla avstånd, använda den nya tekniken och kanske göra de där sakerna som ”borde göras” - underhåll, produktion eller insamling.

Inom NAV pågår arbetet kring Barn- och familjeaktiviteter för fullt och vi får positiv respons från de som testat, vilket är jätteroligt.

Årsmötet kommer att genomföras om än senare än vanligt. Välkomna till Munkedal och Munkedals Jernväg den 29 augusti!

Jag önskar er alla en skön sensommar och en vacker höst.

LISE-LOTTE

NAVs Nyhetsbrev nr 3 2020

Första sidan:

Upplev en 3 km lång naturskön tågresor på den äldsta järnvägen i Bohuslän. Bilden på sidan ett visar en skolresa efter ånglok på Munkedals Jernväg 2005. Efter en flerårig reparation är det nu 2021 åter tid för att köra med ånglok som i gamla tider.

Foto: Munkedals Jernväg.

Innehåll:

	sidan
NAVs nyhetsbrev nr 3 2020	2
Ordföranden har ordet	2
Aktuella notiser	3
NAVs Coronaenkät	4
Enkätsvaren	4
Munkedals Jernväg	5
Kanalen och ”Tuben” i Tollered	6-7
NAVs Evenemangskalender	7
Daretorps Skogsmuseum i ny skepnad	8-9
Historiska maträtter: Torkad fisk	10

Redaktion:

Ola Nilsson	070- 256 14 74	ola.nilsson@navivast.se
Einar Brodin	070- 530 77 79	einar.brodin@navivast.se
Ingvar Kronhamn	076- 881 08 85	ingvar.kronhamn@navivast.se

Vi i redaktionen vet att alla medlemmar och museer har massor av intressant och underhållande material i sina gömmor.

Vi är tacksamma för alla synpunkter, ideer, och inte minst alla bidrag, text och bilder till nyhetsbrevet.

**Nästa nyhetsbrev utkommer i november 2020.
(Presstopp 2020-10-31)**

NAV - industrihistoria och arbetslivsmuseer i Väst

Box 82, S- 532 21 Skara

Tel: 072- 246 92 32

www.facebook.com/industriocharbetsliv.se

Org. nr. 80 24 61- 14 13

Bankgiro: 780- 73 65

E- post: info@navivast.se

Hemsida: www.navivast.se

Aktuella notiser

Äntligen årsmöte i NAV!

Tågresan vid NAVs årsmöte går efter diesellok men 2021 är ångloket åter i trafik på Munkedals Jernväg.

Den pågående Coronapandemin fick oss att skjuta upp årsmötet till 29 augusti. Inbjudan har gått ut och medlemmarna i NAV är hjärtligt välkomna till årsmötet i Munkedal! Senaste datum för anmälan är 19 augusti 2020, se vår hemsida www.navivast.se!

Vi börjar dagen med en tågresa på Munkedals Jernväg med avgång från Åtorps station kl. 10.00. Efter fika på järnvägens museum återvänder vi till Åtorp varefter vi förflyttar oss till Folkets Hus i Munkedal för lunch, intressant föredrag om Munkedal samt årsmötesförhandlingar.

NAVs kansli har flyttat

NAVs kansli finns nu i Västergötlands Museum i Skara.

Foto Einar Brodin.

Kansliet för NAV och Västergötlands Hembygdsförbund har flyttat från Vara till Skara.

Den nya arbetsplatsen för vår kanslist Eva Mann finns numera i Västergötlands Museum i Skara.

Telefonnummer och e-postadress är oförändrade:
0722 46 92 32 resp. info@navivast.se

Den nya postadressen är Box 82, 532 21 Skara.

Besöksadressen är Stadsträdgården, 532 31 Skara.

NAV- industrihistoria och arbetslivsmuseer i Väst

Museiresan

Med start runt midsommar 2020 har nio olika arbetslivsmuseer deltagit i projektet Museiresan för att locka barnfamiljer till sina besöksmål. Barnen har fått leva sig in i hur det är att arbeta på en fabrik eller gått en tipspromenad med kluriga frågor. Efter utfört uppdrag har de fått en stämpel i ett pass och efter tre stämplor har de fått en liten present i form av material för att göra en bivaxduk eller bivaxljus.

Museiresan har tagits fram som ett test sommaren 2020 för att förhoppningsvis vara en hjälp i att få fler barnfamiljer att besöka museerna. Projektet kommer att utvärderas under hösten och har fått finansiering för att fortsätta även nästa år. Då hoppas vi att fler besöksmål vill vara med och bidra med sina aktiviteter och bli en del av Museiresans nätverk.

www.innovatum.se/nyheter/museiresan-2020/

Höstens utbildningsprogram inom Prisma

Inom samverkan erbjuds en rad utbildningar till NAVs medlemmar kostnadsfritt. I höst genomför vi både digitala och fysiska utbildningar i bland annat hur ni som besöksmål kan använda er av prismavg.se och mobilguiden eller hur du skapar en enkel hemsida. Läs hela programmet och anmäl dig och din förening, eller kontakta oss för individuell rådgivning.

Läs mer och anmäl er här:

<https://www.innovatum.se/nyheter/hostens-utbildningar-inom-prisma/>

NAVs Coronaenkät

Den globala pandemin har haft djupgående konsekvenser på hela samhället, och den har därmed också påverkat NAVs medlemmar. NAV har gjort en enkätundersökning till sina medlemmar för att få veta mer hur läget är bland medlemmarna och se vad NAV kan bidra med.

Vi tackar alla som svarat och det är tydligt att pandemin påverkar våra museer på olika sätt. Några tvingas hålla stängt, andra kan ha öppet. För några finns det tuffa ekonomiska utmaningar medan andra har bättre förutsättningar att klara krisen.

NAV arbetar aktivt med påverkansarbetet för att stärka opinionsbilden för arbetslivsmuseer och vi har ett nära samarbete med Arbetsam.

NAV kan erbjuda stöd till de medlemmar som önskar

det, i form av rådgivning och stöd i kontakter med andra aktörer. Vi kommer att kontakta de medlemmar som uttrycker stor oro för sin framtid men alla är välkomna att höra av sig för att se vad NAV kan bidra med.

Här kan ni läsa mer om skrivelser, stöd och tips hos Arbetsam: <https://www.arbetsam.com/kunskap/coronapandemin>

Med vänliga hälsningar
Styrelsen i NAV

Länk till sammanställningen:

<https://documentcloud.adobe.com/link/track?uri=urn:aaid:scds:US:7d40465a-fec4-493b-a969-74539065b798#pageNum=1>

Enkätsvaren

Undersökningen är uppdelad i tre delar med frågor om publik verksamhet, medlemsverksamhet och ekonomi. Antal svar: 41 (från 37 föreningar).

1. Har Corona påverkat er publika verksamhet?
37 svar, 35 ja, 2 nej.
- 1.2 Om ja, på vilket sätt och i vilken utsträckning?
40 svar
Inställda evenemang, stängt, inga eller få besökare, endast bokade visningar.
2. Har ni öppet eller kommer ha öppet ert besöksmål under sommaren?
39 svar, 24 ja, 15 nej.
Kommentar: Öppet vid förfrågan. Begränsade öppettider. Testar sig fram och avvaktar vidare rekommendationer. Väntar sig knappt några besökare.
3. Har ni kunnat ha verksamhet på annat sätt? Utomhusvisningar, digitala aktiviteter, Prismas mobilguide osv.
40 svar, 19 ja, 31 nej.
Kommentar: Prisma mobilguide, utomhusguidningar, streamade visningar.
4. Hur har Corona påverkat er medlemsverksamhet?
Kommentar: Ingen medlemsverksamhet, svårt med bemanning, aktiva medlemmar kommer inte, svårt att värva nya medlemmar, fler arbetsdagar pga. uteblivna besökare.
5. Har ni någon medlemsverksamhet utöver nödvändig formalia för att hålla kontakt med och engagera medlemmar? T ex utomhusträffar, hemuppgifter, digitala aktiviteter osv?
36 svar
Kommentar: Telefon- eller skypemöten, arbetsdag.
6. Har ni haft årsmöte?
36 svar, 11 ja, 27 nej.

7. Om nej, hur och när tänker ni genomföra det?
26 svar

Kommentar: Uppskjutet till slutet av sommaren. Utomhus, postomröstning, telefon, förlängt mandat till 2021.

8. Har ni regelbundna styrelsemöten?
36 svar

Kommentar: Utspridda i lokalen, inte så ofta, digitalt, ingen skillnad, endast arbetsmöten.

9. Hur har Corona påverkat er ekonomiskt?
39 svar

Kommentar: Ekonomisk katastrof som kan påverka besöksmålets existens, Tappat 25000 i entréintäkter, -100% i intäkter, inga intäkter men inte heller några utgifter, ingen trafik gör att föreningen kollapsar i oktober, låga fasta kostnader och sen start på säsongen, minskade kommunala bidrag (Lerum), svårare att få sponsring från företag.

Störst orosmoln: Munkedals Jernväg, Ryttarens Torvs-tröfabrik

10. Är det något NAV kan bidra med?
17 svar.

Kommentar: Att på politisk väg försöka utveckla någon form av driftstöd till föreningar. Stärka opinionsbilden för arbetslivsmuseum. Hjälpa med marknadsföring. Ekonomiska bidrag från NAV. Informera om förändringar. Kurser och stöd i marknadsföring. Redovisa enkäten till medlemmarna.

11. Övrigt.
15 svar.

Kommentar: Uppskattar att ni bryr er! Tack! Ni gör ett bra jobb i NAV och katalogen över arbetslivsmuseer är populär bland besökare och allmänheten. Håll humöret uppe! Att det blir bättre nästa år. Föreningen jobbar vidare med ansökningar, förberedelser, värkning etc. all hjälp vi kan få från NAV är vi djupt tacksamma för.

Munkedals Jernväg

Munkedals Jernväg 1896. Foto från Munkedals Jernväg.

Munkedals Pappersbruk startade sin produktion 1873. Bruket byggdes vid Munkedalsälvens vattenfall cirka åtta kilometer uppströms från älvens mynning i Gullmarsfjorden. Vid vattenfallet hade tidigare funnits smedjor och sågverk.

För att forsla ut de färdiga pappersprodukterna i Sverige och på export, körde bönder med häst och vagn till Saltkällans hamn vid Gullmarsfjorden för vidare befordran med båt till Göteborg.

Allt eftersom produktionen ökade, räckte inte hästtransporter till. Man byggde då en 600 millimeters industrijernväg mellan bruket och Munkedals hamn. En ny hamn anlades på älvens västra sida, den tidigare hamnen låg på östra sidan.

Man byggde ett magasin i hamnen och transportererna till Göteborg skedde med den egna ångaren MUNKEDAL som även tog passagerare.

Godstransporter skedde på detta sätt fram till början av 1950-talet. 1943 fick bruket en ny ägare, Håkon Onstad. Efter krigsslutet 1945 beslöt han att företaget även skulle ägna sig åt oljeimport och försäljning av olja till bruk, huvudsakligen i Dalsland och Värmland förutom det egna behovet till bruket i Munkedal.

Det byggdes två oljecisterner och i juni 1948 anlände den första oljetankern till Munkedals hamn. Snart insåg man att den smalspåriga järnvägens kapacitet och logistik inte räckte till. Man byggde då om spårvidden till normalspår, byggde ytterligare tre cisterner och kunde köra ut på Bohusbanan utan omlastning för vidare befordran till kunderna.

Snart tog de stora oljebolagen över marknaden och verksamheten upphörde i slutet på 1960-talet. Man behöll några cisterner som beredskapslager fram till mitten av 1970-talet men så småningom revs även dessa liksom magasinet.

1984 bildades Museiföreningen Munkedals Jernväg av några eldsjälare i Munkedal med omnejd. Spåret återställdes till ursprunglig spårvidd 600 mm, ånglok inköptes och passagerarvagnar byggdes. Turisttrafiken mellan Åtorp och hamnen, 2,5 km, påbörjades 1985.

2004 förlängdes banan 800 meter norrut till stationen Nedre som numera innehåller järnvägens museum. Trafiken sker idag sommartid, med Tomtetåg i advent samt beställningsturer från april till september.

DAG LEGNESJÖ

Kanalen och ”Tuben” i Tollered

Tollereds övre kraftstation

Näås fabriker, -ett bomullsspinneri- i Tollered började byggas 1833 av Peter Wilhelm Berg, ägare till Näås slott på andra sidan sjön Sävelången.

Valet av plats hade sin bakgrund i tillgången på vattenkraft från anslutande sjösystem, Ömmern, Torskabotten, Tollereds ström, Sävelången. Fallhöjden från Torskabotten till fabriksområdet var 47 meter. Fallen i Tollereds ström nyttjades sedan lång tid tillbaka av bönder i området för att få lite extra inkomster. 1835 fanns fyra sågar, sex kvarnar och fyra brännerier vid strömmen. För Näås fabriker (P W Berg) tog det lång tid att förvärva äganderätten till allt vatten i Tollereds ström. Först år 1907 var detta klart.

I början drevs ”övre” fabriken med vattenkraft. Från en damm leddes vattnet i en träränna till ett stort vattenhjul, fem meter i diameter. Härifrån drevs maskinerna med drivremmar. Efter hand som verksamheten utökades tillkom fler vattenhjul.

Efter hand föddes planer på att utnyttja vattenkraften effektivare via ett nytt elkraftverk. Detta skulle kunna ske genom att först leda vattnet i en kanal från Torskabottens norra del till en punkt cirka 400 meter åt nordväst. Därifrån skulle vattnet ledas i ett 335 meter långt sluttande stålrör ner till den nya kraftstationen.

Dessa arbeten genomfördes under åren 1908–09 och den 2 juli 1909 släpptes vattnet på för första gången.

Kanalen

Kanalens bredd och djup varierade. Större delen krävde omfattande sprängningar. Vattendjupet var cirka 2 meter, bredden 2,5–4 meter.

Vid in- och utlopp fanns rensgaller av snedställda järnstänger för att förhindra skräp och fisk att följa med vattnet och orsaka skador på maskinerna i kraftstationen. Gallren rensades för hand med långa rakor.

Förutom galler fanns i varje ända av kanalen dammluckor för att stoppa eller begränsa flödet.

I kanalens nedre ända fanns på sidan nära botten en liten lucka som kunde släppa ut vatten till en tvättstuga längre ner. Tvättstugan användes av närliggande hushåll.

Trots rensgaller lyckades en del fisk komma in i kanalen och leva där. Det var mest abborre och ål.

En lördagseftermiddag varje sommar var det dags för ”storfiske” i samband med det årliga underhållet av ”tuben”.

När maskinerna stängts av och inloppet stängts började kanalen sakta tömmas på vatten. När vattennivån blivit tillräckligt låg kom håv, hink och stövlar fram för att bärga hem middagen.

Tuben

Röret var gjort av kraftig stålplåt (10 mm) med nitade skarvar. Diametern var mellan 1,5 – 1,25 m. Underlaget var gjutna betongfundament.

Bibehållen del av "Tuben"

Tuben måste underhållas invändigt en gång varje år. När kanalen och tuben tömts på vatten öppnades manluckor och ett antal arbetslag tog sig in i tuben. De hade med sig hackor, skrapor, borstar och hinkar med flytande hundra grader varm stenkolstjära.

Det var inget lätt arbete, "lågt till tak", dålig belysning och usel ventilation (självdug). Belysningen bestod av några taklampor, 24 volt, samt pannlampor.

Underhållsarbetet gjordes genom frivillig medverkan mot en överenskommen ersättning.

Avveckling

1981 lades verksamheten i fabriken ned för gott efter den textilkris som hade drabbat Sverige och andra länder tidigare.

Som en följd av nedläggningen stängdes Tollereds övre Kraftstation. Kanalen fylldes igen och tuben revs 1986 med undantag av sista biten mellan fabrikskontoret och kraftstationen.

I dag är kraftstationen ett arbetslivsmuseum med tillhörande maskiner och utrustning bevarade i originalskick.

TEXT & FOTO: EINAR BRODIN

Anm: Textunderlag till artikeln är hämtat från skriftserien "Tolleredsminnen"

NAVs Evenemangskalender

I förra Nyhetsbrevet informerade vi om NAVs Evenemangskalender. Så i dessa tider vill vi påminna om att när det ges möjligheter att anordna evenemang (Öppet för besökare) finns möjlighet att använda Evenemangskalendern för att synliggöra det som händer på våra arbetslivsmuseer.

För att läggas upp i evenemangskalendern behöver det vara ett eget evenemang, som är öppet och tillgängligt för alla besökare. Ett evenemang definierar vi som något som pågår under en kortare tid. En utställning som pågår under längre tid, klassas inte som evenemang.

Finns det evenemangsdagar som uppmärksammar utställningen, t.ex. invigning eller avslutning, får även dessa gärna uppmärksammas i evenemangskalendern.

Genom att fylla i ett enkelt formulär kan ni själva lämna all den information som behövs för att presentera ert evenemang.

Formuläret finns på NAVs hemsida under "MEDLEMS-INFO – Anmäl evenemang. Alternativt; www.navivast.se/annal-evenemang.

Skicka in era evenemang ett och ett, tillsammans med en lämplig bild som passar ert evenemang och gärna med en länk till er egen hemsida. Om det saknas en bild från er kommer det att visas en standardbild med NAVs logga.

Skicka gärna in fler av era planerade evenemang om ni har fler på gång (inom 3-4 månader).

Det färdiga resultatet hamnar som ett inlägg på sidan Evenemang. Det kan det ta 2-3 dagar innan publiceringen syns på hemsidan.

Uppgifter ni fyller i formuläret:

- Rubrik
- Text som beskriver evenemanget, gärna med länk till er hemsida
- En bild
- Platsen med adress
- Datum och tid för evenemanget

Vid eventuella frågor är ni välkomna att kontakta; ola.nilsson@navivast.se

Daretorps Skogsmuseum i ny skepnad

Anna Dagman har som anställd i projektet varit huvudansvarig för all digitalisering.

Första söndagen i september återinvigs Daretorps Skogsmuseum efter ett och ett halvt års arbete för att digitalisera samlingarna och bygga om utställningen. Ett ekonomiskt bidrag från Leader Östra Skaraborg har gjort satsningen möjlig.

I Hökensåsbygden är det skogen som spelat första fiol ända sedan Magnus Ladulås tid. Att ett skogsmuseum stod högt på önskelistan redan då Daretorpsbygdens Intresseförening bildades i mitten av 1990-talet faller sig därför ganska naturligt. Det skulle ta nästan 20 år innan projektet kunde realiseras och då med ett mindre stöd från Leader som hjälp.

Men den nya tiden ställer nya krav för att locka besökare och väcka intresse. På senvintern 2019 beviljades föreningen ett nytt Leaderstöd för att digitalisera museets samlingar och göra utställningen interaktiv.

Arbetet har nu pågått i ett och ett halvt år och till dags dato har drygt 2000 ideella arbetstimmar satsats. Därtill har föreningen haft en datakunnig lokal ungdom anställd på deltid.

30-35 personer har deltagit i projektarbetet på ett eller annat sätt. Vissa har satsat många timmar per vecka medan andra gjort punktinsatser inom ett speciellt område, säger Helena Dagman, ordförande i Daretorpsbygdens Intresseförening.

Detaljbild från snickerihörnan.

Digitaliseringen

Målsättningen med projektet är att uppgradera föreningens historiska arbete så att man når ut till större grupper och även gör samlingarna mer intressanta för yngre personer. Genom att lägga in all information om de olika föremålen i ett lokalt nätverk är risken också mindre att kunskap går förlorad för framtida generationer.

Det finns så mycket kunskap samlad i en förening som vår, men undan för undan som de äldre medlemmarna försvinner, förlorar vi också värdefullt kunnande, förklarar Helena Dagman.

Den information som finns om de olika föremålen har lagts in i en lokal databank. Vid olika stationer i utställningen kan man sedan söka sig information genom uppkopplade Ipads. Genom samarbetet med Sveriges övriga skogsmuseer kommer denna databank med tiden att bli tillgänglig via internet.

Skogvaktarens arbetsredskap presenteras i egen monter

Några personer ur arbetsgrupperna som har jobbat med att bygga om utställningen i Daretorps Skogsmuseum. I mitten ses Anna Dagman, anställd i projektet och Helena Dagman, föreningens ordförande.

Breddad utställning

Skogen och skogsbruket är också basen för en bred verksamhet inom området träförädling. Nya montrar om träets olika användningsområden har byggts under projektiden för att sätta fokus på hur viktigt trävirke som råvara varit och allt jämnt är. I en av montrarna visas husgeråd från förr som alla är tillverkade i trä.

Människor för tre–fyra generationer sedan handskades nästan uteslutande med föremål av trä i sin vardag. Plasten var inte uppfunnen och glas och metall var då dyrbara material, säger Helena.

De lokala sågverken har fått en egen monter och det material som presenteras är resultat av forskning som genomförts i studiecirkelform. Det visade sig att Daretorps socken sedan 1820-talet haft 21 sågverk med större och mindre produktion.

Vulcans tändsticksfabrik behandlas i en egen monter där företagets betydelse för skogsnäringen som träförädlingsföretag och stor skogsägare lyfts fram. Extrainkomsterna från skogsarbetet för Vulcan kunde exempelvis ge möjligheter för fattiga familjer att skicka sina barn på utbildning.

Daretorps uppgraderade och interaktiva skogsmuseum kommer att invigas första söndagen i september och invigningstalare är Tidaholms kommuns nytillträdde museiintendent Anja Praesto. Skogsmuseet kommer under hösten att vara öppet alla söndagseftermiddagar i september och oktober.

Vi tar även emot grupper för visningar, avslutar Helena och önskar alla besökare välkomna.

**TEXT OCH FOTO FRÅN
DARETORPSBYGDENS SKOGSMUSEUM**

Historiska maträtter: Torkad fisk

Torrisk är den äldsta formen av konservering för fisk som man känner till.

Torrisk eller torkad fisk, även stockfisk, är osaltad fisk som enbart torkas naturligt av sol och vind på torkställningar (stockar). Vikingarna kunde tack vare denna teknik göra sina långa resor ut i världen.

För att torka fisk används en relativt mager fisksort. Feta fiskar är mindre lämpliga eftersom de svettas tran. Torkad fisk håller i flera år, den har låg vikt, är enklare att lagring och transportera. Metoden är billig vilket betyder att arbetet kan utföras av fiskaren själv och hans familj.

Saltning av fisk blev först vanlig i Sverige på 1700-talet då man från Sydeuropa fick tag på billigt salt. Lutfisk är torrisk som lagts i lut, ett sätt att återställa fiskens fibrer och proteiner. Processen är känd från de nordiska länderna, Nederländerna, och norra Tyskland sedan medeltiden.

Från 1400-talet finns i Skandinavien avtal och instruktioner hur man hanterade konsten att förädla torkad fisk genom att lösa den i lut. För att mjuka upp det knastertorra köttet kom man på att det fungerade att hälla på lut, som man på den tiden fick fram genom att lösa upp björkaska i vatten, (senare användes kristallsoda - natriumkarbonat) och kalk, för att sedan blötlägga och skölja fisken med vatten någon dag innan den var färdig.

Den äldsta noteringen om svensk lutfisktradition är från Biskop Hans Brask, (1464–1538), som enligt historien festade på lutfisk med mandel, russin och ärtor under fastan.

Kyrkomannen Olaus Magnus skriver 1555 ”När man nu vill bereda dessa fiskar (torkad gädda, gös, brax, lake och sik) till människoföda, låter man dem två dagar ligga i stark lut och en dag i rent vatten, för att de måtte bli så mjuka igen, som man vill ha dem; sedan de så med tillsats af salt smör, sätter man fram dem på själfva furstarernas bord såsom en omtyckt och läcker spis”.

Carl Michael Bellman berättar på 1700-talet om stanken kring de många luterier som fanns i Stockholm. En del av den lutade fisken fann vägen till hovet, lutfisk var nämligen en av Gustav III:s favoriträtter, där han och hans hov åt lutfisk på Haga Slott ända in i juni. Då, liksom i dag, äts fisken med gröna ärtor. Ärtorna spelade potatisens roll i många svenska kök före 1830.

Från Lödöse kan man vid nya utgrävningar se fynd som tyder på att det vid den tiden kanske var minst lika vanligt att gädda köptes torkad som färsk.

Så här gjordes torkad gädda enligt ett äldre recept; ”Gäddorna fläkas i ryggen, ryggbenet och inälvorna tagas bort, och fiskarna gnidas in med salt. De läggs i lämpligt kärl, varvtals med lite fint salt i ett par dagar. De torkas då av med duk, spänns isär med träpinnar och hängas vid en mycket solig vägg att lufttorka. Då de äro torra, tagas stickorna bort, och fisken förvaras på torrt och luftigt ställe”.

Långa sköljas. Bild från Mollösund 1899.
Foto; Nordiska museet - NMA.0034497.jpg

Torkning av havsfisk har förekommit i Bohuslän i mycket stor skala. Då har man främst använt långa, en lämplig mager vitfisk som förr i tiden fanns rikligt utmed västkusten ända ner till Öresund.

Långa fångas bl a med långrev, s.k backfiske. Det var ett ytterst slitsamt och farligt fiske. Fisket efter långa bedrevs om våren och försommaren och beredning av spillånga var därför ett säsongarbete under sommarmånaderna i södra och mellersta Bohusläns fiskelägen.

Vid bearbetningen rensades fisken, huvudet och större delen av ryggbenet skars ut varefter fisken spändes ut med träspjälor – spilor – (därför namnet spillånga) tvärs över kroppen och hängdes på tork utomhus på stora träställningar. Efter omkring två veckor hade fisken torkat såpass att den kunde tas ner, spilorna avlägsnas och torkningen fortsätta inomhus. Resultatet blev en stor flat och hård skiva med torkat fiskkött

Förr i tiden äts det lutfisk vid alla möjliga tillfällen, under större delen av året. Den var uppskattad i vardagen hos fattiga men även hos bättre beställda, inte minst vid större helger och vid bröllop.

I dag är det mest vid jul den moderna lutfisken finns på tallriken – som en påminnelse om gångna tiders sätt att bevara och anrätta en nyttig och kulturhistorisk maträtt, då utan tillgång till vare sig kylskåp och frys. Traditionellt är Annadagen (9/12) rätt dag för blötläggning av lutfisk inför julhelgen. Idag är det inte många som kan eller lutar sin egen lutfisk längre.

Vill man veta mer om fisket av långa och beredning av spillånga, ska man besöka sjöboden i Mollösund, ett NAV-museum med nummer 40 på NAV-kartan.

PER ROSÈN

Anm: Artikeln bygger på uppgifter delvis hämtade från Wikipedia och Skärhamns Frys AB.